

Een populistische tijdgeest? Discursieve reacties op het succes van populistische partijen in West-Europa

Matthijs Rooduijn, Sarah L. de Lange & Wouter van der Brug

In dit artikel onderzoeken wij de discursieve reacties van gevestigde partijen op het electorale succes van populistische partijen. Ons vertrekpunt is de claim dat populisme in toenemende mate ook is terug te vinden bij gevestigde partijen. Op basis van de resultaten van een inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's van politieke partijen in vijf West-Europese landen concluderen we dat gevestigde partijen de afgelopen decennia niet populistischer zijn geworden, en dat zij hun vertoog niet aanpassen wanneer zij geconfronteerd worden met electoraal verlies of met succesvolle populistische partijen. Uit ons onderzoek blijkt echter wel dat populistische partijen hun vertoog matigen na een verkiezingsoverwinning.

Populistische partijen spelen een sleutelrol in verschillende West-Europese partijstelsels. De laatste decennia zijn radicaal-rechts populistische partijen toegetreten tot de parlementen van landen als België, Denemarken, Finland, Frankrijk, Italië, Nederland, Noorwegen, Zweden en Zwitserland, terwijl radicaal-links populistische partijen zetels hebben gewonnen in Duitsland, Nederland en Schotland. Verschillende populistische partijen, waaronder de *Fremskrittspartiet* (FRP), *Perussuomalaiset* (PS), en de *Schweizerische Volkspartei* (SVP), worden gesteund door meer dan twintig procent van de kiezers, en andere partijen (bijvoorbeeld de *Freiheitliche Partei Österreich* (FPÖ), de *Lega Nord* (LN) en de *Lijst Pim Fortuyn* (LPF) hebben de afgelopen jaren deelgenomen aan regeringscoalities.

Diverse auteurs hebben onderzocht hoe gevestigde partijen reageren op het electorale succes van radicaal-rechts populistische partijen (Bale 2003; Bale e.a., 2010; Downs 2001; Heinisch 2003; Loxbo 2010; Minkenberg 2001; Mudde 2007; Van Spanje 2010; Van Spanje en Van der Brug 2009). Deze onderzoekers bestuderen echter primair de mate waarin gevestigde partijen de anti-immigratie standpunten van radicaal-rechts populistische partijen hebben overgenomen. Er wordt in de bestaande literatuur veel minder aandacht besteed aan de mate waarin gevestigde partijen het populistische vertoog van deze partijen hebben overgenomen. Bestaand onderzoek richt zich bovendien alleen op radicaal-rechts populistische partijen en negeert het effect van de doorbraak van radicaal-links populistische partijen.

In dit artikel analyseren wij de gevolgen van de opkomst van radicaal-rechts en -links populistische partijen in West-Europa. We onderzoeken hoe gevestigde partijen reageren op het succes van deze partijen. Ons uitgangspunt is dat populisme een belangrijk kenmerk is geworden van het West-Europese politieke bedrijf. Volgens Mudde (2004) zijn we getuige van een populistische 'tijdgeest' in West-Europa. Hij stelt dat gevestigde partijen in reactie op het succes van populisten

steeds meer populistische retoriek zijn gaan gebruiken. In dit opzicht kan populisme als 'besmettelijk' worden beschouwd (Bale e.a. 2010; Mény and Surel 2002). Dit artikel richt zich op de vraag of gevestigde partijen inderdaad meer gebruik zijn gaan maken van populistische uitspraken, waarbij we ons beperken tot de inhoudelijke aspecten van het populisme. We gaan hierbij uit van een definitie van populisme als een vertoog of 'partiële ideologie' (Hawkins 2010; Mudde 2004). Deze conceptualisering van populisme impliceert dat er alleen sprake van een populistische tijdgeest kan zijn als de ideeën van gevestigde partijen populistischer zijn geworden. Vandaar dat we ons richten op het vertoog dat partijen in hun verkiezingsprogramma's hanteren.

Het artikel is als volgt opgebouwd. Als eerste bespreken we onze definitie van populisme. Aangezien populisme een omstreden begrip is, is het van belang duidelijk te maken hoe wij het concept definiëren in dit onderzoek. Vervolgens richten we ons op de omstandigheden waaronder we verwachten dat gevestigde partijen populistischer worden. In het derde deel besteden we aandacht aan onze onderzoeksofzet en de gehanteerde analysemethode. We gaan uitgebreid in op de inhoudsanalyse die we toepassen om te meten hoe populistisch politieke partijen zijn. Vervolgens analyseren we of gevestigde partijen populistischer zijn geworden sinds het einde van de jaren tachtig, en onderzoeken we welke factoren invloed hebben op het populistische gehalte van verkiezingsprogramma's. We sluiten af met een bespreking van de implicaties van onze analyseresultaten voor het debat over de gevolgen van de opkomst van het populisme.

Het definiëren van populisme

Sinds de jaren zestig is er een felle discussie gaande over hoe populisme gedefinieerd moet worden. Al in 1969 organiseerden Ghița Ionescu en Ernest Gellner een conferentie met als doel een aantal fundamentele kenmerken van het populisme te onderscheiden. Tijdens de conferentie werd echter duidelijk dat er geen consensus kon worden bereikt (Ionescu en Gellner 1969). Meer dan veertig jaar later hebben academici nog steeds moeite met het definiëren van populisme (Laclau 2005). Het concept heeft 'an essential impalpability, an awkward conceptual slipperiness' (Taggart 2000). De afgelopen jaren is er echter een toenemend aantal onderzoekers dat gelooft dat populisme het best gedefinieerd kan worden als een vertoog of 'partiële ideologie' waarin het goede volk tegenover de slechte elite staat (Abts en Rummens 2007; Albertazzi en McDonnell 2008; Canovan 2004; Hawkins 2009, 2010; Mudde 2004, 2007; Pauwels 2011; Rooduijn en Pauwels 2011; Stanley 2008).¹

De belangrijkste kenmerken van het populistische vertoog zijn de focus op het volk en de harde kritiek op de elite. Deze kenmerken kunnen niet los van elkaar

1 De verschillen tussen een vertoog en een partiële ideologie zijn minimaal, aangezien beide concepten benadrukken dat populisme verwijst naar een verzameling van ideeën (Hawkins 2010). Deze benadering moet worden onderscheiden van definities van populisme als een politieke stijl of strategie (Bos e.a. 2011; Jagers en Walgrave 2007; Mazzoleni 2003; Weyland 2001) en als een organisatievorm (Taggart 2000).

gezien worden, omdat populisme betrekking heeft op de antagonistische relatie tussen volk en elite (Laclau 2005; Panizza 2005). Populisten vereren het homogene volk en benadrukken dat het idee van volkssoevereiniteit de basis vormt voor iedere democratie (Ionescu en Gellner 1969; Mény en Surel 2002). Het 'volk' wordt door verschillende populistten echter op verschillende manieren vorm gegeven en kan bijvoorbeeld verwijzen naar de arbeiders, de boeren, het electoraat, of de natie (Canovan 1981; Mudde 2004; Pasquino 2008; Taggart 2000).² Populisten beschuldigen de elite er van arrogant, incompetent, egoïstisch en vervreemd van het volk te zijn (Barr 2009; Canovan 2002; Laclau 2005; Mudde 2004; Weyland 2001). Ze veronderstellen dat de elite geen idee heeft wat 'de man in de straat' belangrijk vindt, en alleen haar eigen belangen behartigt. Anti-ELITISME kan gericht zijn tegen de culturele elite (zoals intellectuelen, journalisten en rechters), of tegen de economische elite (zoals bankiers en zakenmannen). Anti-ELITISME is echter meestal gericht tegen de politieke elite, die wordt afgeschilderd als corrupt en wereldvreemd.

Sommige academici beweren dat populistten niet alleen de elite bekritisieren, maar zich ook tegen 'buitenstaanders' keren (Albertazzi en McDonnell 2008; Taguieff 1995). Populisten sluiten 'gevaarlijke anderen' veelal uit met als argument dat ze de collectieve identiteit en belangen van het 'ware' volk beschermen tegen vijanden van buitenaf. Populisme wordt daarom vaak geassocieerd met exclusionistische ideeën, zoals nativisme en xenofobie. Andere academici betwisten dat exclusionisme een integraal onderdeel is van populisme (Canovan 1981; Mudde 2007; Taggart 2000). Zij stellen dat exclusionisme een belangrijk kenmerk is van het vertoog van *radicaal-rechts populistische* partijen, maar niet van populistische partijen in het algemeen. Met deze auteurs zijn wij van mening dat de focus op exclusionisme leidt tot een vertekening in de richting van radicaal-rechtse varianten van het populisme, terwijl wij in dit onderzoek juist geïnteresseerd zijn in populisme aan zowel de linker- als rechterzijde van het politieke spectrum. Om deze reden is in onze definitie exclusionisme geen onderdeel van populisme.

In dit artikel hanteren wij Mudde's (2004: 543) definitie van populisme als 'an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, 'the pure people' versus 'the corrupt elite', and which argues that politics should be an expression of the *volonté générale* (general will) of the people'.

Is populisme 'besmettelijk'?

Mudde (2004) betoogt dat gevestigde partijen in West-Europa steeds meer populistische retoriek zijn gaan gebruiken.

2 Taggart (2000) stelt voor om de term 'heartland' te gebruiken in plaats van 'het volk'. Het 'heartland' verwijst naar een specifiek ideaalbeeld van het volk en is daarmee een concept dat helpt het vertoog van een populistische partij beter te beschrijven. In dit artikel zijn we echter niet geïnteresseerd in specifieke ideaalbeelden van het volk, maar in de *mate waarin* partijen als populistisch omschreven kunnen worden. We maken daarom geen gebruik van de term 'heartland'.

'While populism has been less prominent in mainstream politics in Western Europe, the last decade or so has seen a significant change in this. Various mainstream opposition parties have challenged the government using familiar populist arguments'
(Mudde 2004: 550).

Volgens Mudde zijn gevestigde partijen als reactie op het succes van populistische uitdagers steeds meer elementen van het populisme gaan incorporeren in hun eigen retoriek. Mudde spreekt daarom van het ontstaan van een populistische 'tijdgeest'. Ter onderbouwing van dit argument verwijst Mudde (2004: 550) naar de retoriek van William Hague, de Britse leider van de *Conservatives*, tijdens de verkiezingscampagne in 2001. In een speech beschuldigde Hague de leiders van *Labour* ervan onderdeel uit te maken van 'the condescending liberal elite', om zo een beeld te creëren van een grootstedelijke, links-progressieve elite die vreemd is geraakt van de gewone Britten. Mair (2002) komt tot een soortgelijke conclusie door een speech te analyseren die Tony Blair in 1999 tijdens het congres van *Labour* gaf. Hij merkt op dat 'One of the first things [this speech] reveals is the extent to which a populist language has now become acceptable within what has long been perceived as a decidedly non-populist political culture' (Mair 2002: 92). Andere West-Europese politieke leiders van gevestigde partijen, zoals Nicolas Sarkozy in Frankrijk en Wouter Bos in Nederland, zijn ook aangemerkt als populist (De Beus 2009). Hoewel de genoemde auteurs zich vooral op de retoriek van gevestigde politici richten, is het mogelijk dat de beschreven veranderingen ook een inhoudelijke component kennen. In dit artikel onderzoeken we daarom of de ideeën van gevestigde partijen, zoals ze zijn vastgelegd in hun verkiezingsprogramma's, ook populistischer zijn geworden. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: Het vertoog van gevestigde partijen in West-Europa is de laatste twee decennia populistischer geworden.

Waarom zouden de programma's van gevestigde partijen populistischer geworden zijn de afgelopen jaren? Harmel en Janda (1994) claimen dat partijen conservatieve organisaties zijn die hun vertoog alleen veranderen als ze onder druk komen te staan. Het credo van de meeste partijen is 'if it ain't broke, don't fix it' (Harmel en Svåsand 1997: 316). De reden waarom partijen hun vertoog veranderen kan het gevolg van interne ontwikkelingen zijn, zoals fractiestrijd in de organisatie of veranderingen in leiderschap. In de meeste gevallen zullen externe ontwikkelingen, zoals electoraal verlies en de opkomst van nieuwe partijen echter de oorzaak zijn (Harmel en Janda 1994: 267).

Diverse auteurs (Harmel e.a. 1995; Harmel en Janda 1994; Janda e.a. 1995) hebben aangetoond dat grote electorale verschuivingen een van de meest belangrijke oorzaken zijn van veranderingen binnen partijen. Volgens Schlesinger (1984: 390) kunnen politieke partijen het beste omschreven worden als 'forms of organized trial and error'. Partijen reageren op de politieke markt: Wanneer ze zetels verliezen, realiseren ze zich dat ze iets verkeerd doen en veranderen daarom van

strategie. Door middel van verschillende case studies laat Panebianco (1988) zien hoe de Britse *Conservatives*, de Duitse Christen-democraten en de Franse Gaullisten van strategie veranderden omdat ze aanzienlijke electorale verliezen leden. We verwachten daarom dat gevestigde partijen die zetels verliezen hun politieke vertoog zullen aanpassen. In een tijd van groeiend politiek cynisme en toenemende personalisering van de politiek is het plausibel dat ze geloven dat een beroep op de gewone man in de straat en een kritische houding tegenover de elite misschien een remedie bieden tegen het electorale verlies. Met andere woorden, gevestigde partijen die een electorale tegenslag ondervinden zullen wellicht hun toevlucht nemen tot populisme. Onze hypothese luidt dan ook:

Hypothese 2: Hoe groter het electorale verlies van een gevestigde partij, hoe populistischer het vertoog van deze partij wordt.

Het is ook mogelijk dat gevestigde partijen specifiek reageren op de electorale dreiging van populistische partijen. Mudde (2007: 283) stelt dat gevestigde partijen populistischer zullen worden wanneer ze moeten concurreren met populistische partijen. Wanneer populistische partijen succesvol worden, is het waarschijnlijk dat gevestigde partijen reageren door het populistische vertoog in hun eigen programma's te integreren (Mény en Sured 2002). Wanneer ze immers geloven dat het populistische vertoog één van de drijvende krachten achter het succes van populistische partijen is, dan zullen ze denken dat het gebruik van dit vertoog hen zal helpen stemmen terug te winnen. Kortom, als populistische partijen in opkomst zijn is het aannemelijk dat gevestigde partijen een accommoderende strategie hanteren en het populistische vertoog kopiëren (vgl. Bale e.a. 2010; Downs 2001; Harmel en Svåsand 1997; Meguid 2005). Deze observaties leiden ons ertoe de volgende hypothese te formuleren³:

Hypothese 3: Hoe succesvoller populistische partijen, hoe populistischer het vertoog van gevestigde partijen wordt.

Data en methode

Omdat Mudde's tijdgeest-argument betrekking heeft op West-Europa, bestuderen we het vertoog van partijen in vijf landen in deze regio: Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Nederland. We hebben deze landen gekozen, omdat het electorale succes van links en rechts populistische partijen in deze landen sterk verschilt. Frankrijk, Italië en Nederland hebben de opkomst van electoraal succesvolle populistische partijen meegemaakt, terwijl het electorale succes van

3 Uiteraard zijn politieke partijen niet enkel electorale machines die proberen verkiezingen te winnen. Partijen hebben ideologische fundamenten die hun mogelijkheden beperken om zich aan te passen aan de wensen van de kiezer. Aangezien het populistische vertoog te combineren is met iedere ideologie (Taggart 2000) treft deze beperking politieke partijen echter in gelijke mate. Wij verwachten daarom niet dat de ideologische achtergrond van een gevestigde partij van invloed is op de mate waarin die partij gebruik maakt van een populistisch vertoog.

populistische partijen in Duitsland en Groot-Brittannië kleiner is. We concentreren ons op de periode tussen 1988 en 2008, omdat de populistische partijen in West-Europa in deze periode hun grootste successen kenden. In elk land hebben we twee verkiezingen uit de jaren tachtig en negentig geselecteerd en twee verkiezingen uit de eenentwintigste eeuw.

In ieder land analyseren we het vertoog van gevestigde en niet-gevestigde partijen.⁴ Een aantal niet-gevestigde partijen is door experts op het gebied van populisme omschreven als 'populistisch': *Die Linke* (March 2007; Decker 2008) in Duitsland; het *Front National* (FN) (Rydgren 2008; Surel 2002) in Frankrijk; *Forza Italia* (FI) (Tarchi 2008; Zaslove 2008), de *Lega Nord* (LN) (Albertazzi en McDonnell 2010; Tarchi 2008) en de *Alleanza Nazionale* (AN) (Ruzza en Fella 2011; Tarchi 2002) in Italië; de *Centrum Democraten* (CD) (Mudde 2007; Van der Brug en Mughan 2007), de *Lijst Pim Fortuyn* (LPF) (Lucardie 2008; Van der Brug 2003), de *Partij voor de Vrijheid* (PVV) (Akkerman 2011; Vossen 2010) en de *Socialistische Partij* (SP) (March 2007; Voerman 2009) in Nederland; en de *British National Party* (BNP) (Fella 2008; Mudde 2007) en de *United Kingdom Independence Party* (UKIP) (Abedi & Lundberg 2009; Fella 2008) in het Verenigd Koninkrijk.⁵ Het electorale succes van deze populistische partijen en de electorale verliezen van gevestigde partijen in de vijf landen die bestudeerd worden is weergegeven in Tabel 1.

We hebben onderzocht hoe populistisch het vertoog van partijen is door middel van een inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's. Hoewel een verkiezingsprogramma slechts één bron is waarin het vertoog van een partij kan worden geobserveerd, hebben we om twee redenen ervoor gekozen ons te richten op verkiezingsprogramma's. In de eerste plaats kan een verkiezingsprogramma worden gezien als een gezaghebbend document dat een duidelijk overzicht geeft van de ideeën van een partij in verkiezingstijd. In de meeste gevallen zijn politici gebonden aan het beleid dat wordt voorgesteld in het verkiezingsprogramma. 'As an official document, it will be difficult for party members to resile from policies in the party manifesto, while party leaders can be charged with failure to implement published manifesto pledges when given the chance to do so' (Laver en Garry 2000: 620). In de tweede plaats zijn verkiezingsprogramma's bijzonder geschikt voor een vergelijkende inhoudsanalyse, omdat ze redelijk te vergelijken zijn door de tijd heen en tussen landen. Volgens Klemmensen c.s. is het zelfs zo dat 'The best-known time series data on party positions are derived from party election manifestos' (2007: 747).

Een mogelijk nadeel van het gebruik van verkiezingsprogramma's is dat ze nauwelijks gelezen worden door kiezers. Dit betekent echter niet dat verkiezingspro-

4 Bij het classificeren van partijen hebben we gebruik gemaakt van het codeerschema van het *Comparative Manifesto Project* (CMP) (Budge e.a. 2001; Klingemann e.a. 2006). Gevestigde partijen zijn de partijen die volgens het CMP tot de Christendemocratische, conservatieve, liberale of sociaaldemocratische partijfamilie behoren, en niet-gevestigde partijen zijn de overige partijen (groene, radicaal-links, radicaal-rechtse, en regionalistische partijen).

5 We hebben partijen alleen als populistisch geclassificeerd wanneer tenminste twee experts op het gebied van populisme ze als zodanig omschrijven.

Tabel 1 *Landen en populistische partijen opgenomen in de studie*

Land	Populistische partij	Electoraal succes populistische partij*	Electoraal verlies gevestigde partijen**
Duitsland	Die Linke	8.7 %	- 13 %
Frankrijk	Front National (FN)	17.8 %	-2 %
Italië	Alleanza Nazionale (AN)	15.7 %	+2 %
	Forza Italia (FN)	29.4 %	
	Lega Nord (LN)	10.1 %	
Nederland	Centrum Democraten (CD)	2.5 %	- 25 %
	Lijst Pim Fortuyn (LPF)	17.0 %	
	Partij voor de Vrijheid (PVV)	5.7 %	
	Socialistische Partij (SP)	16.6 %	
Verenigd Koninkrijk	British National Party (BNP)	0.7 %	- 1 %
	United Kingdom Independence Party (UKIP)	2.2 %	

* Hoogste percentage stemmen gewonnen door populistische partij in parlementaire of presidentiele verkiezingen 1990s-2000s

** Percentage stemmen verloren door gevestigde partijen 1990s-2000s

gramma's er niet toe doen. Een verkiezingsprogramma is de plek bij uitstek waar partijen hun ideeën vastleggen, zodat het een belangrijke informatiebron is voor journalisten, politici van andere partijen (bijvoorbeeld tijdens de coalitieonderhandelingen) en partijleden. Verkiezingsprogramma's vormen daarom een belangrijke *datasource* voor politicologisch onderzoek in brede zin en de bestudering van de ideeën van partijen in het bijzonder (Budge e.a. 2001; Klingemann e.a. 2006; Slapin en Proksch 2008).

Het populistische vertoog bestaat uit een reeks van beweringen over de relatie tussen het (goede) volk en de (slechte) elite. Omdat deze beweringen doorgaans worden gepresenteerd in meerdere zinnen is de zin geen geschikte analyse-eenheid voor het meten van populisme (vgl. Guthrie e.a. 2004). 'Thema's', ook wel aangeduid als *'appeals'* of *'statements'*, bevatten wel duidelijk afgebakende argumenten. Het is echter moeilijk thema's binnen teksten te onderscheiden (Weber 1990: 22), wat het lastig maakt om betrouwbare meetresultaten te verkrijgen. We hebben er daarom voor gekozen om alinea's te coderen. Onderzoek heeft aangetoond dat schrijvers alinea's gebruiken om thematische onderbrekingen in teksten aan te duiden (Ji 2008; Koen e.a. 1969). We verwachten daarom dat alinea's objectieve en traceerbare scheidingen tussen argumenten weergeven. Het is bovendien aangetoond dat bij het meten van populisme betrouwbare en valide resultaten kunnen worden verkregen met het coderen van alinea's (Rooduijn en Pauwels 2011).

De verkiezingsprogramma's zijn geanalyseerd door intensief getrainde codeurs, die een codeboek gebruikten om vast te stellen of alinea's populistisch zijn of niet. De codeurs is gevraagd om vast te stellen of alinea's referenties aan het volk of kritiek ten opzichte van de elite bevatten. De codeurs zijn geïnstrueerd om te kij-

ken naar elke referentie die kan verwijzen naar het volk, ongeacht of het, bijvoorbeeld, 'burgers', 'ons land', of 'de samenleving' betrof. Anti-ELITISME is gemeten met de vraag: 'Bekritisieren de auteurs van het verkiezingsprogramma de elite?' Alleen kritiek op de elite 'in zijn geheel' is meegenomen (bijvoorbeeld kritiek op 'de gevestigde orde', 'Europese technocraten', of 'de traditionele partijen'), kritiek op individuele partijen of politici is niet gecodeerd.

Om de intercodeur betrouwbaarheid van de resultaten van de inhoudsanalyse te beoordelen, hebben de codeurs een aantal alinea's uit Britse verkiezingsprogramma's geanalyseerd. We hebben Krippendorff's alfa gebruikt om de betrouwbaarheidsscores te berekenen. De betrouwbaarheidsscores zijn $\alpha = 0,72$ voor referenties aan het volk en $\alpha = 0,69$ voor anti-ELITISME. Dit is voldoende volgens de standaarden die doorgaans gehanteerd worden (Krippendorff 2004: 241). Om de intercodeur betrouwbaarheid van de landenteams te beoordelen, analyseerden de codeurs ook een aantal alinea's uit verkiezingsprogramma's van partijen uit hun eigen land.⁶ De betrouwbaarheidsscores van de landenteams variëren tussen de $\alpha = 0,66$ en $\alpha = 0,89$.⁷ Deze scores laten zien dat de intercodeur betrouwbaarheid binnen de verschillende landenteams ook voldoende is.

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is de mate waarin partijen gekwalificeerd kunnen worden als populistisch: de populisme-score. Deze score wordt gemeten op een schaal die loopt van 0 tot 100. Om deze schaal te construeren werd elke alinea waarin anti-ELITISME gecombineerd is met een referentie aan het volk geclassificeerd als een populistische alinea. Het is tenslotte *de relatie* tussen volk en elite die het populistische vertoog definieert. Voor elk programma hebben we het percentage populistische alinea's berekend, waarbij we rekening hebben gehouden met het feit dat de inleiding van een verkiezingsprogramma meestal de kernboodschap van de partij bevat. We hebben daarom de inleidende alinea's twee keer zo zwaar gewogen (zie Van der Pas e.a. te verschijnen; Vliegenthart 2007).⁸ Ook hebben we alinea's in lange verkiezingsprogramma's zwaarder laten wegen dan alinea's in korte programma's.⁹

Onze meting van populisme lijkt valide. De programma's van de partijen die door experts als populistisch zijn aangemerkt bevatten relatief hoge percentages populistische alinea's (tussen 1,4 en 23,1 procent, met een gemiddelde van 9,2 procent), en zijn veel populistischer dan de programma's van de gevestigde partijen (tussen 0,0 en 5,5 procent, met een gemiddelde van 0,6 procent) (zie tabel 2 en tabel 3). Van de populistische partijen heeft de *Partij van de Vrijheid* (PVV) de hoogste score (23,1 procent) en de *Partido della Liberta* (PdL) de laagste (1,6 procent). De *Liberal Democrats* (UK) hebben de hoogste populisme-score van de

6 De steekproef bestond uit ongeveer vijf procent van het totale aantal alinea's dat door de landenteams gecodeerd moest worden.

7 De resultaten voor referenties aan het volk zijn: $\alpha = 0,75$ (Frankrijk), $\alpha = 0,74$ (Duitsland), $\alpha = 0,89$ (Italië), $\alpha = 0,78$ (Nederland) en $\alpha = 0,73$ (Verenigd Koninkrijk). De resultaten voor anti-ELITISME zijn: $\alpha = 0,69$ (Frankrijk), $\alpha = 0,79$ (Duitsland), $\alpha = 0,84$ (Italië), $\alpha = 0,84$ (Nederland) en $\alpha = 0,66$ (Verenigd Koninkrijk).

8 We hebben de analyse ook uitgevoerd zonder de inleidende alinea's zwaarder te wegen en door ze drie keer zo zwaar mee te wegen. Dit verandert de resultaten niet.

9 Wanneer we dit niet doen blijven de resultaten hetzelfde.

Tabel 2 *Populisme in de programma's van gevestigde partijen*

Land	Partij	Verkiezing 1	Verkiezing 2	Verkiezing 3	Verkiezing 4
Duitsland	CDU/CSU	0,00	0,00	0,00	0,00
	SPD	0,00	0,00	0,00	0,00
	FDP	0,00	0,50	0,00	0,00
Frankrijk	PS	0,00	1,53	0,00	0,00
	RPR	0,50	0,00	0,62	-
	UDF	0,00	-	0,80	-
	UMP	-	-	0,00	0,00
Italië	DC/PP	0,13	1,67	-	-
	PD/Ulivo	-	-	0,34	0,00
Nederland	CDA	0,00	0,00	0,00	0,00
	D66	-	0,65	0,00	2,64
	PvdA	0,00	1,03	0,85	0,61
	VVD	1,75	0,00	0,00	0,00
Verenigd Koninkrijk	Cons	0,24	0,31	3,10	1,43
	Labour	0,00	0,53	0,58	0,90
	LibDems	1,13	5,45	1,00	1,76

gevestigde partijen (2,3 procent), terwijl een aantal gevestigde partijen helemaal geen populistische alinea's in hun programma's heeft.

Om de drie hypotheses die in het theoretisch kader zijn geformuleerd te toetsen hebben we verschillende onafhankelijke variabelen gemeten. Twee dummy-variabelen onderscheiden de gevestigde partijen, de niet-populistische niet-gevestigde partijen, en de populistische niet-gevestigde partijen van elkaar. Om vast te stellen of er een populistische tijdgeest is hebben we een tijdvariabele meegenomen die loopt van 0 tot 19, waarbij 0 naar het jaar 1989 verwijst en 19 naar het jaar 2008. Het succes van populistische partijen wordt gemeten aan de hand van het percentage stemmen dat populistische partijen bij de vorige nationale verkiezingen hebben behaald. De mate waarin partijen electoraal verlies lijden wordt gemeten door het percentage zetels dat zij hebben verloren tijdens de vorige nationale verkiezingen.¹⁰ Met uitzondering van de dichotome variabelen zijn alle onafhankelijke variabelen gecentreerd rond het gemiddelde om problemen met multicollineariteit te voorkomen.

De analyse-eenheid in de statistische analyse is het verkiezingsprogramma. Er zijn 87 verkiezingsprogramma's van 33 partijen uit 5 landen. Gezien de lage N zijn we niet in staat een hiërarchisch model te schatten. We hebben daarom geclusterde standaardfouten gebruikt voor een accurate schatting van de onbe-

10 Deze gegevens zijn afkomstig van Döring en Manow (2010), elezionistorico.interno.it en www.parliament.uk.

Tabel 3 *Populisme in de programma's van niet-gevestigde partijen*

Land	Partij	Verkiezing 1	Verkiezing 2	Verkiezing 3	Verkiezing 4
Duitsland	Die Linke*	2,67	0,69	1,14	2,82
Frankrijk	FN*	-	15,79	2,59	4,08
	MPF	-	0,00	1,94	-
	PCF	2,89	3,33	6,45	-
	Verts	4,41	-	9,52	-
Italië	AN*	17,44	7,29	-	-
	CdL/Fl/PdL*	-	-	1,39	1,82
	LN*	2,10	2,47	-	-
	PDS	10,07	3,76	-	-
Nederland	CD*	-	12,50	-	-
	LPF*	-	-	10,53	-
	PVV*	-	-	-	23,08
	SP*	-	16,41	5,04	1,43
Verenigd Koninkrijk	BNP*	19,51	-	-	10,64
	UKIP*	-	8,54	-	8,02

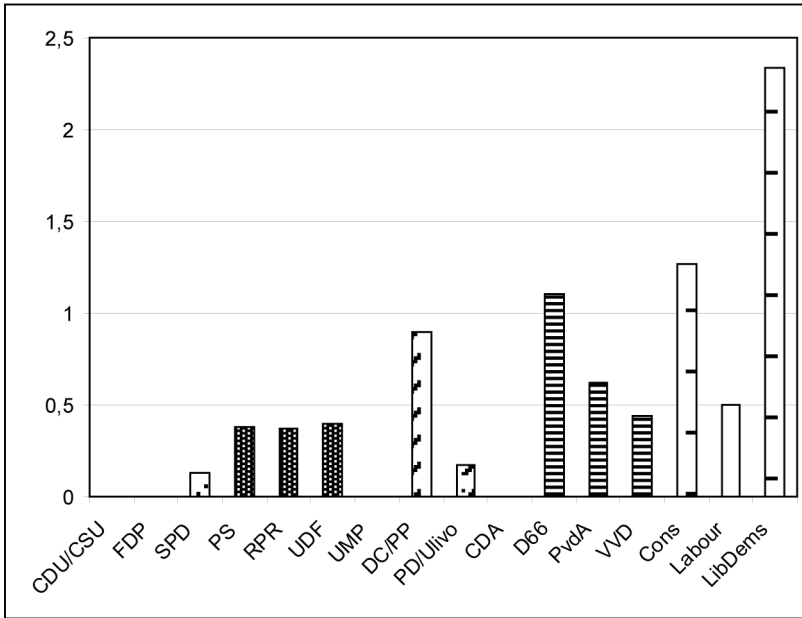
* populistische partij

trouwbaarheid van de regressie-coëfficiënten: de 87 partijprogramma's zijn geclusterd in 33 politieke partijen.

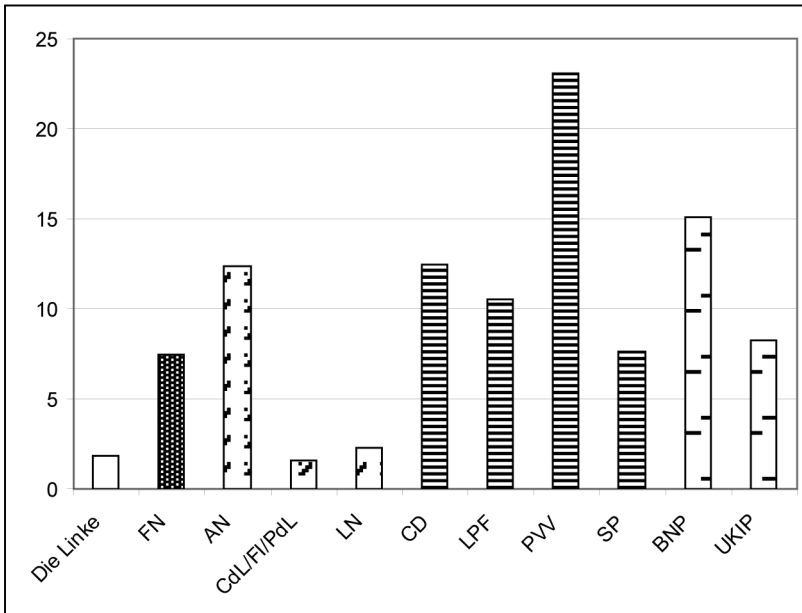
Resultaten

In de figuren 1 en 2 is te zien dat de programma's van gevestigde partijen lage percentages populistische alinea's bevatten, zeker in vergelijking met de programma's van populistische partijen. Het merendeel van de gevestigde partijen doet (vrijwel) geen populistische uitspraken in hun programma's en scoort lager dan 0,5 op een schaal van 0 tot 100. Interessant is dat de gevestigde partijen in het Verenigd Koninkrijk hoger scoren op de populisme schaal dan de gevestigde partijen in Duitsland, Frankrijk, Italië en Nederland. Verschillen in de mate waarin gevestigde partijen kunnen worden gekwalificeerd als populistisch, kunnen deels verklaard worden door het type partijstelsel. In het Britse tweepartijstelsel kan de competitie tussen de *Conservatives* en *Labour* omschreven worden als een strijd tussen oppositie en regering, en hierdoor 'wij' versus 'zij'. In een meerpartijensysteem hebben gevestigde partijen de mogelijkheid om individuele partijen te bekritisieren, zonder het establishment aan te vallen. Zij hebben bovendien redenen om hun kritiek te temperen, aangezien zij een coalitie moeten vormen als zij willen regeren.

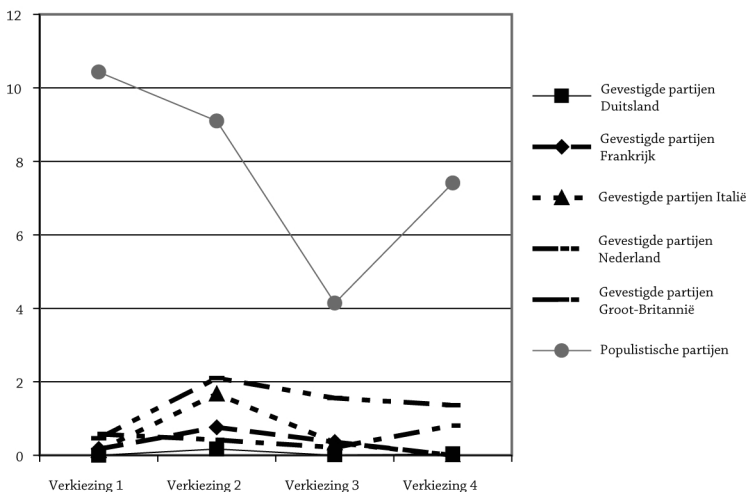
Figuur 1 *Gemiddelde niveau populisme gevestigde partijen*

Figuur 2 *Gemiddelde niveau populisme populistische partijen*

Figuur 3 Gemiddelde niveau populisme over de tijd

Als we de jaren negentig met het eerste decennium in de eenentwintigste eeuw vergelijken, lijkt het er niet op dat gevestigde partijen populistischer zijn geworden (zie Figuur 3). Het gemiddelde niveau van populisme in de programma's van gevestigde partijen was 0,59 in de jaren negentig en 0,52 in de jaren nul. In plaats van een toename van populisme zien we dus een kleine afname. Als we kijken naar de individuele landen zien we een sterke afname in Frankrijk (van 0,47 naar 0,18) en Italië (van 0,90 naar 0,17), en een gematigdere afname in Duitsland (van 0,08 naar 0,00). In Nederland zien we een vrijwel te verwaarlozen toename van 0,50 naar 0,51. Alleen het Verenigd Koninkrijk kent een duidelijke toename van de mate waarin gevestigde partijen gebruik maken van een populistisch vertoog in hun programma's (van 1,28 tot 1,46). Op basis van deze beschrijvende statistieken lijkt er dus geen sprake te zijn van een populistische tijdgeest.

Een formele toets van de tijdgeest-hypothese is te vinden in Tabel 4.¹¹ Model 1 schat welke partijen populistischer zijn dan andere. De resultaten tonen aan dat gevestigde partijen significant minder populistisch zijn dan populistische partijen ($b = -7,02; p < 0,01$). Er is echter geen bewijs dat niet-populistische niet-gevestigde partijen minder populistisch zijn dan populistische partijen. Ondanks dat de regressie-coëfficiënt negatief is (-2,87), is het effect niet significant. Hieruit kan worden geconcludeerd dat gevestigde partijen verschillen van populistische par-

11 Vanwege de kleine N hebben we geen controlevariabelen meegenomen in de analyse. Wel hebben we de effecten van dergelijke variabelen (de links/rechts-positie van een partij, de grootte en de positie ten opzichte van de regering) in een aparte analyse geschat. Geen van deze variabelen oefent een significant effect uit op de mate van populisme. De resultaten zijn verkrijgbaar via de eerste auteur.

tijen en niet-populistische niet-gevestigde partijen, als het aankomt op de mate van populisme in hun verkiezingsprogramma's.¹² Samen verklaren deze twee variabelen al 41% van de variantie in de populisme-score, wat aangeeft dat dit al een behoorlijk goed model is.

In model 2 schatten we het effect van tijd. De tijdvariabele heeft geen significant effect op de mate waarin partijen een populistisch vertoog gebruiken. Het is zelfs zo dat de regressie-coëfficiënt niet positief is (zoals verwacht), maar negatief. Bovendien verandert de toevoeging van de tijdvariabele de effecten zoals die zijn waargenomen in het eerste model nauwelijks. De interacties tussen 'gevestigde partijen' en 'tijd' en van 'niet-populistische niet-gevestigde partijen' en 'tijd' zijn niet significant (zie model 3). We kunnen dus onze eerste hypothese verwerpen. Het vertoog van gevestigde partijen in West-Europa is niet populistischer geworden sinds eind jaren tachtig. Het zelfde geldt voor niet-populistische niet-gevestigde en populistische partijen. Dit bevestigt onze eerdere observatie dat er geen bewijs is voor een populistische tijdgeest in West-Europa.

Tot dusver concentreerden onze analyses zich op algemene patronen in de mate waarin partijen een populistisch vertoog gebruiken. We gaan ons nu meer richten op specifieke patronen, in het bijzonder hoe partijen reageren op electoraal succes of verlies. Onze hypothesen veronderstelden dat gevestigde partijen meer geneigd zijn hun toevlucht te nemen tot een populistisch vertoog als ze worden geconfronteerd met electoraal verlies of succesvolle populistische partijen. Deze hypothesen zijn getest in de modellen 4, 5, 6 en 7. We kunnen concluderen dat electoraal verlies bij vorige verkiezingen geen invloed heeft op de mate waarin partijen populistische alinea's opnemen in hun verkiezingsprogramma's. Het effect van electoraal verlies verschilt bovendien niet tussen gevestigde partijen, niet-populistische niet-gevestigde partijen, en populistische partijen, aangezien geen van de interacties significant is. We moeten daarom ook onze tweede hypothese verwerpen. Gevestigde partijen die zetels verliezen worden niet populistischer.

Model 6 laat zien dat partijen doorgaans niet reageren op het electorale succes van populistische partijen door een populistischer vertoog te hanteren. Aangezien het interactie-effect tussen 'gevestigde partijen' en 'succes' wel significant is op het $p < 0,05$ niveau (model 7), kunnen we concluderen dat gevestigde partijen op een andere manier beïnvloed worden door het electorale succes van populistische partijen dan niet-populistische niet-gevestigde en populistische partijen. De regressie-coëfficiënt van 'succes' in model 7 is $-0,18$ ($p < 0,05$), terwijl de coëfficiënt voor de interactie tussen 'gevestigde partijen' en 'succes' $0,17$ ($p < 0,05$) is. Dit betekent dat de regressie-coëfficiënt voor gevestigde partijen $-0,18 + 0,17 = -0,01$ is, wat aangeeft dat gevestigde partijen hun vertoog nauwelijks veranderen wanneer ze worden uitgedaagd door succesvolle populistische partijen. We kunnen

12 Op basis van de hier gepresenteerde resultaten kan niet geconcludeerd worden dat gevestigde partijen verschillen van niet-populistische niet-gevestigde partijen. In een aparte analyse hebben we de regressiecoëfficiënten echter ook geschat met niet-populistische niet-gevestigde partijen als de referentiecategorie. De resultaten van deze analyse geven aan dat gevestigde partijen ook verschillen van niet-populistische niet-gevestigde partijen.

dus onze derde hypothese verwerpen. Gevestigde partijen worden niet populistischer als ze worden geconfronteerd met succesvolle populistische uitdagers.

Een interessant resultaat is dat het effect van het succes van populistische partijen significant is en negatief. Het gaat hier om het effect van het succes van populistische partijen voor populistische partijen zelf (de referentie categorie). Dat dit effect negatief is, betekent dat een populistische partij minder populistisch wordt wanneer populistische partijen succesvol zijn geweest bij vorige verkiezingen. Het model laat dus zien dat populistische partijen hun vertoog matigen nadat het populisme electoraal succesvol is gebleken. Aangezien het interactie effect tussen 'niet-populistische niet-gevestigde partijen' en 'succes' niet significant is, concluderen we dat niet-populistische niet-gevestigde partijen ook minder populistisch worden als reactie op het succes van populistische partijen. Met dit resultaat moeten we echter voorzichtig zijn, aangezien het aantal niet-populistische niet-gevestigde partijen in de analyse klein is ($N = 9$).¹³

De omvang van de geschatte effecten van het succes van populistische partijen op het populisme van gevestigde en populistische partijen zijn afgebeeld in Figuur 4. De stippellijn in de figuur laat zien dat de populisme-score van gevestigde partijen niet wordt beïnvloed door het electorale succes van populistische partijen. Het maakt niet uit of een populistische partij 0 of 20 procent van de stemmen krijgt, want de programma's van gevestigde partijen bevatten altijd minder dan 1 procent populistische alinea's. De doorgetrokken lijn in de figuur laat zien dat populistische partijen minder populistisch worden wanneer populistische partijen succesvol zijn geweest bij vorige verkiezingen. Als het populisme nauwelijks succesvol is geweest bij vorige verkiezingen zal een populistische partij een zeer populistisch vertoog hanteren. Wanneer populistische partijen bij vorige verkiezingen echter meer dan 15 of 20 procent van de stemmen hebben gekregen, zal een populistische partij haar populisme temperen.

Tabel 4 Oorzaken van populisme in de programma's van partijen

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Gevestigde partijen	-7,02** (1,61)	-7,04** (1,62)	-7,10** (1,69)	-7,02** (1,60)	-7,08** (1,60)	-7,26** (1,64)	-7,28** (1,71)
Niet-gevestigde partijen	-2,87 (1,95)	-2,96 (1,98)	-2,91 (2,17)	-2,87 (1,97)	-2,74 (2,00)	-2,63 (1,87)	-1,92 (1,96)
Tijd		-0,05 (0,08)	-0,19 (0,27)				

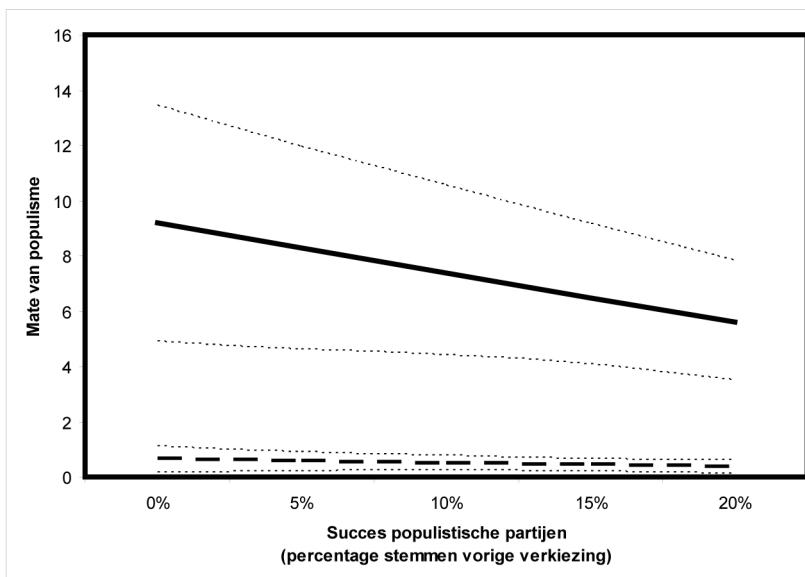
13 We hebben verschillende *robustness checks* uitgevoerd om de houdbaarheid onze bevindingen te toetsen. In de eerste plaats hebben we onze modellen geschat voor 87 deelsteekproeven van onze originele steekproef (de zogenaamde *jackknife* procedure). Daarnaast hebben we ook op twee manieren gecontroleerd voor landeffecten: (1) door de standaardfouten te clusteren op land- in plaats van partijniveau; (2) door dichotome variabelen in de modellen op te nemen die landeffecten meten. In alle modellen blijven de richting en significantie van de gevonden resultaten hetzelfde. We concluderen daarom dat onze bevindingen robuust zijn. De resultaten van de robustness checks zijn verkrijgbaar via de eerste auteur.

Tabel 4 (Vervolg)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Electoraal verlies				0,00 (0,00)	0,01 (0,02)		
Succes populistische partijen						-0,09 (0,05)	-0,18* (0,07)
Gevestigde partijen * Tijd		0,19 (0,27)					
Niet-gevestigde partijen * Tijd		0,21 (0,41)					
Gevestigde partijen * Electoraal verlies					-0,01 (0,02)		
Niet-gevestigde partijen * Electoraal verlies					0,02 (0,02)		
Gevestigde partijen * Succes populistische partijen							0,17* (0,08)
Niet-gevestigde partijen * Succes populistische partijen							-0,12 (0,23)
N	87	87	87	87	87	87	87
Adjusted R ²	0,41	0,40	0,40	0,40	0,39	0,43	0,45

Figuur 4 *Het effect van het succes van populistische partijen*

Conclusie

Verscheidende onderzoekers hebben betoogd dat gevestigde partijen in West-Europa zich steeds meer zijn gaan bedienen van populistische *retoriek*. In dit artikel hebben we systematisch nagegaan of hiervoor bewijs te vinden is op basis van de partijprogramma's. De resultaten geven aan dat er geen sprake is van een populistische tijdgeest in West-Europa. Hoewel populistische partijen succesvoller zijn geworden sinds eind jaren tachtig, is het vertoog dat gevestigde partijen hanteren in hun partijprogramma's niet populistischer geworden.

We realiseren ons dat deze bevindingen niet zonder meer aantonen dat populistische partijen geen invloed uitoefenen op gevestigde partijen. Het kan immers nog steeds zo zijn dat de retoriek die zij in debatten en speeches gebruiken populistischer is geworden. Hoewel een analyse van verkiezingsprogramma's dus maar een deel van het verhaal vertelt, geloven we dat onze analyse van verkiezingsprogramma's toch geschikt is voor het beantwoorden van de vraag of er sprake is van een populistische tijdgeest. Om te beginnen impliceert onze definitie van populisme namelijk dat er alleen sprake kan zijn van een populistische tijdgeest wanneer het vertoog of de ideologie van gevestigde partijen populistischer is geworden. Aangezien gevestigde partijen hun ideeën primair presenteren in hun verkiezingsprogramma's en er in deze programma's geen toename van de hoeveelheid populisme kan worden vastgesteld lijkt een populistische tijdgeest niet aanwezig. Daarnaast blijkt uit onze analyse dat verkiezingsprogramma's valide bronnen zijn om te bepalen hoe populistisch partijen zijn. Uit de resultaten komt immers naar voren dat de programma's van partijen die als populistisch worden omschreven aanmerkelijk populistischer zijn dan de programma's van gevestigde partijen.

Tegelijkertijd is er variatie in de mate waarin gevestigde partijen kunnen worden beschouwd als populistisch. Het blijkt behoorlijk moeilijk te zijn om deze variatie te verklaren. Gevestigde partijen worden niet populistischer wanneer ze geconfronteerd worden met electoraal verlies. Ook worden ze niet populistischer wanneer ze uitgedaagd worden door populistische partijen.¹⁴ Met andere woorden: gevestigde partijen zijn geen *copycats* die – onder druk van hun eigen electoraal falen of het succes van populistische partijen – een accommoderende strategie hanteren, en knippen en plakken uit de verkiezingsprogramma's van hun populistische rivalen. Hoewel er veel bewijs is dat gevestigde partijen als gevolg van de opkomst van radicaal-rechts populistische partijen hun vertoog hebben aangepast op het gebied van immigratie en integratie, laten onze bevindingen zien dat gevestigde partijen het populisme van deze partijen niet hebben overgenomen. Daarom kan worden geconcludeerd dat populisme niet 'besmettelijk' is, althans niet wanneer de ideeën van gevestigde partijen onder de loep genomen worden.

14 Dat gevestigde partijen het vertoog van succesvolle populisten niet overnemen betekent niet dat we kunnen concluderen dat gevestigde partijen het populistische vertoog bewust negeren. Het is ook mogelijk dat ze een afwijzende strategie hanteren en juist gebruik maken van een anti-populistisch vertoog (vgl. Bale e.a. 2008; Downs 2001; Meguid 2005). In deze studie kunnen we daar helaas geen uitspraken over doen. Verder onderzoek moet uitwijzen wat de precieze strategie van gevestigde partijen is.

Daarmee blijft de vraag onbeantwoord waarom sommige gevestigde partijen populistischer zijn dan andere. Toekomstig onderzoek zou deze verschillen kunnen verklaren door het effect van contextuele factoren, zoals het partijstelsel en het politiek systeem, en de invloed van *agency* en leiderschap te bestuderen (Van Kessel 2011).

Interessant genoeg zijn populistische partijen niet immuun voor hun eigen electorale succes. In tegenstelling tot gevestigde partijen passen zij hun politieke vertoog *wel* aan als ze eenmaal electoraal succesvol zijn geweest. Populistische partijen die zetels winnen temperen hun populisme, wellicht in een poging om door gevestigde partijen te worden aanvaard als mogelijke coalitiepartners of in een poging de electorale basis te verbreden naar andere dalen van de bevolking. Een van de populistische partijen die dit het beste illustreert is de Nederlandse SP. De populisme-score van deze partij kelderde van 16,4 in 1994 naar 1,4 in 2006, wat het moeilijk maakt om de partij nog steeds als populistisch te bestempelen. De Lange en Rooduijn (2011) betogen dat de matiging van het vertoog van de SP is te wijten aan het verlangen van de partij om deel uit te maken van de regering. Deze bevinding is in lijn met Heinisch's (2003) bewering dat populistische partijen waarschijnlijk hun populisme zullen temperen voordat ze de overgang maken van oppositie naar regering.

Het feit dat populistische partijen hun populistische vertoog matigen na electoraal succes heeft belangrijke implicaties voor ons begrip van het populisme. Het suggereert namelijk dat populisme niet per definitie voortkomt uit een diep geworteld wereldbeeld. Het kan ook meer strategisch gebruikt worden om stemmen te winnen, een strategie die voornamelijk gehanteerd wordt door niet-gevestigde partijen die geloven dat een beroep op de gewone man in de straat en het bekritisieren van de elite hen kan helpen een electorale doorbraak te bewerkstelligen.

Aangezien er geen populistische tijdgeest is in West-Europa, kan worden aangenomen dat kritiek gericht op de *checks and balances*, rechten van minderheden en vertegenwoordigde instituties (nog) niet algemeen goed is. Alleen populisten lijken sceptisch te zijn over deze principes die ten grondslag liggen aan de liberale democratie. Bovendien lijken populistische partijen gematigder te worden als ze eenmaal een grote aanhang hebben verworven. Dit betekent dat ondanks de kritiek op het functioneren van de liberale democratie door bepaalde populistische partijen, de liberale democratie niet noodzakelijkerwijs onder druk staat.

Literatuur

- Abedi, A. en Th.C. Lundberg (2009). Doomed to failure? UKIP and the organisational challenges facing right-wing populist anti-political establishment parties. *Parliamentary Affairs* 62: 72-87.
- Abts, K. en S. Rummens (2007). Populism versus democracy. *Political Studies* 55: 405-24.
- Akkerman, T. (2011). Friend or foe? Right-wing populism and the popular press in Britain and the Netherlands. *Journalism* 12: 1-15.
- Albertazzi, D. en D. McDonnell (2010). The Lega Nord back in government. *West European Politics* 33: 1318-1340.

- Albertazzi, D. en D. McDonnell (2008). Introduction: The sceptre and the spectre. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 1-11.
- Bale, T. (2003). Cinderella and her ugly sisters: The mainstream and extreme right in Europe's bipolarising party systems. *West European Politics* 26: 67-90.
- Bale, T., Ch. Green-Pedersen, A. Krouwel, K.R. Luther en N. Sitter (2010). If you can't beat them, join them? Explaining social democratic responses to the challenge from the populist radical right in Western Europe. *Political Studies* 58: 410-26.
- Barr, R.R. (2009). Populists, outsiders and anti-establishment politics. *Party Politics* 15: 29-48.
- Bos, L., W. Van der Brug en C. De Vreese (2011). How the media shape perceptions of right-wing populist leaders. *Political Communication* 28: 182-206.
- Budge, I., H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara en E. Tanenbaum (2001). *Mapping policy preferences: Estimates for parties, electors, and governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Canovan, M. (2004). Populism for political theorists? *Journal of Political Ideologies* 9: 241-52.
- Canovan, M. (2002). Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. In Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, 25-44.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- De Beus, J. (2009). Populist leadership. In J. Kane, H. Patapan en P. 't Hart (red.) *Dispersed democratic leadership: Origins, dynamics, and implications*. Oxford: Oxford University Press, 83-103.
- De Lange, S.L. en M. Rooduijn (2011). Een populistische tijdgeest in Nederland? Een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen. In R. Andeweg en J. Thomassen (red.) *Democratie doorgelicht*. Leiden: Leiden University Press, 319-334.
- Decker, F. (2008). Germany: Right-wing populist failures and left-wing successes. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 119-134.
- Döring, H. en Ph. Manow (2010). Parliament and government composition database (Parlgov).
- Downs, W.M. (2001). Pariahs in their midst: Belgian and Norwegian parties react to extremist threats. *West European Politics* 24: 23-42.
- Fella, S. (2008). Britain: Imperial legacies, institutional constraints and new political opportunities. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 181-197.
- Guthrie, J., R. Petty, K. Yongvanich en F. Ricceri (2004). Using content analysis as a research method to inquire into intellectual capital reporting. *Journal of Intellectual Capital* 5: 282-93.
- Harmel, R., U. Heo, A. Tan en K. Janda (1995). Performance, leadership, factions and party change: An empirical analysis. *West European Politics* 18: 1-33.
- Harmel, R. en K. Janda (1994). An integrated theory of party goals and party change. *Journal of Theoretical Politics* 6: 259-87.
- Harmel, R. en L. Svåsand (1997). The influence of new parties on old parties' platforms: The cases of the Progress Parties and Conservative Parties of Denmark and Norway. *Party Politics* 3: 315-40.
- Hawkins, K.A. (2009). Is Chávez populist? Measuring populist discourse in comparative perspective. *Comparative Political Studies* 42: 1040-67.

- Hawkins, K.A. (2010). *Venezuela's Chavismo and populism in comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heinisch, R. (2003). Success in opposition - failure in government: Explaining the performance of right-wing populist parties in public office. *West European Politics* 26: 91-130.
- Ionescu, G. en E. Gellner (1969). Introduction. In G. Ionescu en E. Gellner (red.) *Populism: Its meaning and national characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1-5.
- Jagers, J. en S. Walgrave (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research* 46: 319-45.
- Janda, K., R. Harmel, Ch. Edens en P. Goff (1995). Changes in party identity: Evidence from party manifestos. *Party Politics* 1: 171-96.
- Ji, S. (2008). What do paragraph divisions indicate in narrative texts? *Journal of Pragmatics* 40: 1719-30.
- Klemmensen, R., S. Binzer Hobolt en M.E. Hansen (2007). Estimating policy positions using political texts: An evaluation of the Wordscores approach. *Electoral Studies* 26: 746-55.
- Klingemann, H.-D., A. Volkens, J. Bara, I. Budge en M. McDonald (2006). *Mapping policy preferences II: Estimates for parties, electors, and governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990-2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Koen, F., A. Becker en R. Young (1969). The psychological reality of the paragraph. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 8: 49-53.
- Krippendorff, K.H. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. London: Sage.
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. London: Verso.
- Laver, M. en J. Garry (2000). Estimating policy positions from political texts. *American Journal of Political Science* 44: 619-34.
- Loxbo, K. (2010). The impact of the radical right: Lessons from the local level in Sweden, 2002-2006. *Scandinavian Political Studies* 33: 295-315.
- Lucardie, P. (2008). The Netherlands: Populism versus pillarization. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 151-165.
- Mair, P. (2002). Populist democracy vs party democracy. In Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, 81-98.
- March, L. (2007). 'From vanguard of the proletariat to vox populi: Left-populism as a 'shadow' of contemporary socialism. *SAIS Review* 27: 63-77.
- Mazzoleni, G. (2003). The media and the growth of neo-populism in contemporary democracies. In G. Mazzoleni, J. Stewart en B. Horsfield (red.) *The media and neo-populism*. London: Praeger, 1-20.
- Meguid, B.M. (2005). Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success. *American Political Science Review* 99: 347-59.
- Mény, Y. en Y. Surel (2002). The constitutive ambiguity of populism. In Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, 1-21.
- Minkenberg, M. (2001). The radical right in public office: Agenda-setting and policy effects. *West European Politics* 24: 1-21.
- Mouffe, Ch. (2005). The 'end of politics' and the challenge of right-wing populism. In F. Panizza (red.) *Populism and the mirror of democracy*. London: Verso, 50-71.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2004). The populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39: 541-63.

- Panbianco, A. (1988). *Political parties: Organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panizza, F. (2005). Introduction: Populism and the mirror of democracy. In F. Panizza (red.) *Populism and the mirror of democracy*. London: Verso, 1-31.
- Pasquino, G. (2008). Populism and democracy. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 15-29.
- Pauwels, T. (2011). Measuring populism: A quantitative text analysis of party literature in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 21: 97-119.
- Rooduijn, M. en T. Pauwels (2011). Measuring populism: Comparing two methods of content analysis. *West European Politics* 34: 1272-1283.
- Ruzza, C. en S. Fella (2011). Populism and the Italian right. *Acta Politica* 46: 158-179.
- Rydgren, J. (2008). France: The *Front National*, ethnonationalism and populism. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 166-180.
- Schlesinger, J.A. (1984). On the theory of party organization. *The Journal of Politics* 46: 369-400.
- Slapin, J.B. en S.O. Proksch (2008). A Scaling Model for Estimating Time-Series Party Positions from Texts. *American Journal of Political Science* 52: 705-722.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies* 13: 95-110.
- Surel, Y. (2002). Populism in the French party system. In Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, 139-154.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taguieff, P.-A. (1995). Political science confronts populism: From a conceptual mirage to a real problem. *Telos* 103: 9-43.
- Tarchi, M. (2008). Italy: A country of many populisms. In D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, 84-99.
- Tarchi, M. (2002). Populism Italian style. In Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, 120-138.
- Van der Brug, W. (2003). How the LPF fuelled discontent: Empirical tests of explanations of LPF support. *Acta Politica* 38: 89-106.
- Van der Brug, W. en A. Mughan (2007). Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics* 13: 29-51.
- Van der Pas, D., C. de Vries en W. van der Brug (forthcoming) A leader without a party: Exploring the relationship between Geert Wilders' leadership performance in the media and his electoral success. *Party Politics*.
- Van Kessel, S. (2011). Explaining the electoral performance of populist parties: The Netherlands as a case study. *Perspectives on European Politics and Society* 12: 68-88.
- Van Spanje, J. (2010). Contagious parties: Anti-immigration parties and their impact on other parties' immigration stances in contemporary Western Europe. *Party Politics* 16: 563-86.
- Van Spanje, J. en W. van der Brug (2009). Being intolerant of the intolerant. The exclusion of Western European anti-immigration parties and its consequences for party choice. *Acta Politica* 44: 353-84.
- Vliegenthart, R. (2007). *Framing immigration and integration. Facts, parliament, media and anti-immigrant party support in the Netherlands*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Voerman, G. (2009). Van Mao tot marketing: Over het populisme van de SP. *Socialisme en Democratie* 9: 26-31.
- Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders compared. *Perspectives on European Politics and Society* 11: 22-38.
- Weber, R.P. (1990). *Basic content analysis*. London: Sage.

- Weyland, K. (2001). Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics. *Comparative Politics* 34: 1-22.
- Zaslove, A. (2008). Here to stay? Populism as a new party type. *European Review* 16: 319-336.